

شبهه سازی در فن نقاشی ایران و کترمدی برای

پنجم پادشاه مقتدر فرانسه در نظر او پیر مرد سالخورده ای بیش نیست که در گردش روزگار و رنج‌هاییکه در زمان اسارت پدرش کشیده تفکر مینماید.

بهترین گواهی اعتقانی همین نسبت بطبیعت سازی تصویر ادونا^(۵) از ملیون بزرگ ایتالیا میباشد که در زمان زندگیش آغاز کرده و پس از مرگ او آنرا بیابان رسانده است. آلبرشت دورر^(۶) در موقعیکه از همین خویش دورمانده بود شبهه خود را بجای نامه برای خانواده خود ارسال داشت تا از حال اشتیاق و آشتیکی دل خود بایشان آگاهی دهد و گل آبی رنگی که در دست گرفته نشان وفاداری او نسبت بنامزدش میباشد و همان کلیست که بزبان آلمانی «گل وفاداری مرد» میخوانند^(۷)

در میان هنرمندان عصر جدید نقاشی زیر دستی مانند رامبران^(۸) حالات صنعت چشم را مجدداً مورد آزمایش قرار داده و آنرا وسیله بیان احساسات درونی ساخته است.

اما در سده هفدهم و هیجدهم میلادی شبهه اشخاص بکلی از بیان این شباهت ظاهری تجاوز کرده و معرف مقام و کار آنها در جامعه گردیده است. مثلاً در تصویری که از ریشلیو فیلیپ دو شامیانی ساخته^(۹) اندام کشیده و راست وزیر، عزم و اراده ثابت او را نشان داده و حرکت دستش حالت درونی و طرز فکر او را بیان میکنند.

همچنین شبهه نخستین رئیس روزنامه دبا از کارهای مشهور انگر^(۱۰) باچشمان

۵ - Girolamo Adorna این تابلو امروز در موزه لوور است

۶ - Albrecht Durer (۱۴۷۱-۱۵۲۸ میلادی)

۷ - Rembrandt Harmensz. van Rijn (۱۶۰۶-۱۶۶۹ میلادی)

۸ - Philippe de Champaigne (۱۶۰۲-۱۶۷۱ میلادی)

۹ - Douvinqie Zian Zngus (۱۷۸۱-۱۸۶۷ میلادی)

شبهه یکی از نقاشان زمان تیوری از کارهای منسوب باستان پراد (سده نهم هجری)

شبهه استاد محمد علی مدعی شيرازی کار زمان عباسی (سده یازدهم هجری)

«پرتو» یا شمال در نزد نقاشان اروپایی بیشتر مبین حال روحی اشخاص و احساسات درونی قرار گرفته و هرگز نمیتوان آنرا با شبهه ظاهری و یا محصول دوربین عکاسی برابر دانست.

در چهره و اندام برخی از کارهای سده یازدهم میلادی «کوآرتو چنتو»^(۱) در ایتالیا لطافت خاصی مشاهده میشود که هیچ با نمونه های طبیعت مشابهی نداشته و منظر خیال شاعرانه صنعتگر یا بیکر حوربان بهشتی را بیاد میآورد.

لئونارد داوینچی شبهه زن زُ کند^(۲) یکی از دوستان خود را وسیله نمایش حالت اهتر از درونی خود قرار داده بکامک سایه و روشن بیمانندی^(۳) که در گوشه ذهن و چشمان بیکر برده نیم تبسم لب را با حالت اندوه دیده توأم نموده است.

تبسم^(۴) نیز در چهره بیکرهای مختلف اشخاص بیشتر همان التهاب و آشوب فکری خود را نمایان ساخته است و رنگهای تند و حرکات غیر طبیعی عضلات گونه باچشمان از حقیقه بیرون رفته آنها وسیله بیان خیالات او گردیده اند. شارل

۱ - Cuattrocento

۲ - Leonardo da Vinci (۱۴۵۲-۱۵۱۹ میلادی) نابینا شد متاخر ابروده است.

۳ - این سبک را در اصطلاح نقاشی Sfumato مینامند.

۴ - Tiziano Bocellio (۱۴۷۷-۱۵۷۶ میلادی)

با آنکه بگفته تاریخ نویسان فن نقاشی و آرایش کتاب در زمان بایسنقر بهمنهای اوج کمال خود رسیده و بزرگترین خوش نویسان و نقاشان ایران همه در همین مکتب پرورش یافته‌اند. ولی هنوز نمونه‌ای از شیبه سازی استادان ربع رشیدی بدست نیامده و تصویری از فرزندان امیر تیمور که در همان زمان ساخته شده باشد شناخته نشده است.^۱

در پایانت دوران تیموری فن شیبه سازی رونق تازه یافته و بزرگترین نقاشان زمان در آن شرکت جست‌اند. نمایندگان سیاسی که از اسپانیا و ایتالیا و ترکیه در سده هشتم و نهم هجری بدربار هرات و خراسان آمده‌اند در پیشرفت این فن تأثیر کامل داشته‌اند و با آنکه امروز نمیتوان سهم هر یک از ایشان را بطور حتم تعیین نمود، توجه خاصی که بشماپش حالت معنوی و مشخصات هر بیکر شده است سبب تغییر فاحشی در سبک شیبه سازی کشور گردیده و بر نفوذ فوق صنعتگران اروپایی گواهی میدهد چنانکه طرح یکی از کارهای «ژنیل بلینی» در هرات بدست بهزاد رسیده و از روی آن تصویر مرد جوان نقاش را ساخته است گرچه صاحب آن درست شناخته نشده و عقیده «ارمناک سکپان» را در باب شباهت آن با صورت جام سلطان نمیتوان باسانی پذیرفت ولی پرده اصلی را «ژنیل بلینی» در حدود سال ۸۸۵ هجری هنگام اقامت خویش در قسطنطنیه تهیه نموده‌است و امروز در موزه «ایزابلاستوارت کاردر» نگهداری میشود تصویری که با اعضای بهزاد در دست میباشد با پرده «بلینی» اختلاف زیاد داشته و سازنده آن تنها بتقلید صرف قناعت بکرده است، بلکه صورت جوان نقاش موزه پستین دیابند در شمار

شیبه عباسقلیخان «منته‌الدوله» از کارهای ابوالحسن نقاشی (۱۲۷۳)

تشکیک بدن فرمه و دست پرومندی حالت توانگری و فرمانروائی او را بخوبی نشان میدهد. بیش از چهره دست اشخاص نیز در شوق مورد توجه صنعتگران واقع شده که با اهمیت مقام آن در حال عقد امور کاملاً پی برده بودند.

شاید در بادی نظر فن شیبه سازی در نقاشی کشور ما با این دوره هنرمندان باختر زمین قابل مقایسه بوده و بی‌اعتنائی که بارها از طرف نقاشان اروپائی نسبت به طبیعت ایران شده گواهی بر روگردانیدن ایشان از طبیعت باشد ولی پس از آنکه کی بررسی بخوبی معلوم میشود که فن شیبه سازی در کشور ما بستگی کامل باسول تزئینی داشته و احساسات درونی صنعتگر را بهمان سبک خاص صنایع ایرانی ادا نموده است بهمین مناسبت و چنانکه در شماره پیش دیدیم بجای شیبه انفرادی اشخاص تصاویر تاریخی و اجتماعی بوجود آمده و آرایش کلام و جامعه یا نمایش حالات مختلف زندگی مانند نشستن بر روی تخت، اسب سواری، شکار، بزوم عیش پیش از بیانت شباهت ظاهری مورد توجه بوده است.

یکی از بهترین دوران نقاشی ایران در زمان سلطنت ایلخانان در تبریز بوده که هنرمندان ایرانی نقاشی کشور را از قید تسلط سبک ترکستانی و بیژان‌سرهائی داده و شیوه ملی ما را در ربع رشیدی یعنی در همان مکتب بزرگی که خواجه رشیدالدین وزیر غلزان خان احداث کرده بود رواج داده‌اند همچنین شاهزادگان تیموری همه هنر دوست بوده و کم و بیش از خوش نویسی و نقاشی آگاهی داشتند.

میرزا بایسنقر و برادرش ابراهیم سلطان در خوش نویسی به مرتبه استادی رسیده و کتیبه نث مسجد گوهر شاد و چندین قرآن کوچک و بزرگ از ایشان در مشهد در شیراز باقی مانده است.

۱. در کتابخانه ملی مانت که نقاشی غلی آن بسیار است نسخه‌ای از شاهنامه گرانهای دیده میشود که محمد مظفر نیشابوری در سال ۸۳۳ بانام رسانیده و بر روی آخرین صفحه آن تصویر مجلس تخت نشستن سلطان و شیبه فرزند و چند نفر از دانشمندان زمان و دیوانیان او نموده شده و در میان ایشان مظفر نیشابوری کتاب خود را از نظر سلطان میگردد ما در باب این کتاب از هر گونه اظهار عقیده خود داری بکنیم.

صورت حاجی میرزا آقاسی باعضای ابوالحسن نقاشی

حال عیش و طرب نموده شده است.

این مرقع امروز مایهٔ مباحث موزه سلطنتی گلستان است که در سبک کار و رنگ آمیزی نگارهای بهزاد شباهت داشته و نام سازندهٔ آن بر روی صفحهٔ کتابی که یکی از بانوان حرم باز کرده نوشته شده است.

با اینحال طرز نمایش آسمان و منظر آفتاب و حرکت اشخاص با کار استاد بهزاد اختلاف داشته و برخی از محققین آرا کار مکتب او میدانند. در کتابخانهٔ آستان قدس رضوی تصویری از میرعلیشیر دیده میشود باهضای محمود مذهب که آثار پیری بر چهرهٔ او بخوبی نمایان بوده و پیکر لاغر و سالخورده او در زیر جامهٔ گشادی پنهان شده است دستهایش که از آستین بیرون آورده و بر روی عصای ملندی تکیه داده بر مانتهای ضعف و ناتوانی امیر گواهی میدهند.

سورت سلطنت حسین باقرا از کارهای ماسوب باستان بهزاد (سدهٔ نهم هجری)

بهترین نمونه های شبیه سازی مکتب هرات محسوب داشت. به بیان صریح تر، در نمایش حالت چهره و حرکت بدن قابل انکار نیست ولی سبک آن با سایر کارهای بهزاد (مثلاً تصاویر کتاب بوستان موزه خدیوی مصر که در سال ۸۹۳ نیابان رسیده) قابل مقایسه نبوده و چنانکه پرفسور کونل بیان کرده اند نمیتوان امضای بائین آرا مدرک کافی دانست بلکه بهتر است که آرا یکی از شاگردان مکتب بهزاد است دهیم. از سلطان حسین باقرا و میرعلیشیر وزیر هنر پرور او که در نزد ایشان استاد کمال الدین بهزاد پرورش یافته چند تصویر باقیمانده که از همه مهمتر شبیه سلطان حسین است که بر روی زمین نشسته و دست خود را بر روی زانو گذاشته است. حالت چهرهٔ سلطان با چشمان باریک و سیبیل آویخته و ریش کم او با دقت خاصی نموده شده و طرز نشستن و حرکت دستش بر حال فروتنی و خلق خوش او گواهی میدهند.

این تصویر نیز ظاهراً از کارهایی است که با اشتباه آرا به بهزاد نسبت میدهند. اما شبیه دیگر سلطان حسین باقرا بر روی دور که مرقع گلشن در میان بوستان در

شبیه میرعلیشیر نوالی از کارهای محمود منعب (سدهٔ نهم هجری)

کلاه قهوه رنگ او شال پهن زردی پیچیده شده و جیغه سلطنتی بر آن زده اند. (موزه بستان) .

کلاه قهوه رنگ او شال پهن زردی پیچیده شده و جیغه سلطنتی بر آن زده اند. جامه شاهزاده از قبا اطلس صورتی و کلیجه زربفت خوش نقش ترکیب شده و بر روی اسب آبی رنگی نشسته است که زمین پوش آن نقش و نگار آراسته میباشد. این تصویر امروز در موزه اسلامی تهران به معرض نمایش گذارده شده و نوشته روی آن چنین خوانده میشود.

تمثال بی مثال نواب کامدار (کامکار) . . . نوردیده سلطنت و کالت خان والابار لطفعلیخان زند دام الله . . . سنین عمر شریفش بالغ بیست و یک بود . . . بد اقل بهرام شیرازی سنه ۱۱۹۳ .

سبک شبیه سازی با نقاشی تزئینی ایران هرگز کاملاً وفق نداده و در سده سیزدهم هجری در نتیجه تأثیر شدید ذوق اروپائی اختلاف و ضدیت آن رو بفزونی گذاشت .

بنابرین تاریخ این تصویر را میتوان در پایان

زندگی امیر و در حدود سال ۸۹۶ هجری تعیین کرد

بهزاد در زمان کلاشری کتابخانه سلطنتی صفوی در تبریز بهمان پایه پیش باقی نمانده و در سبک خود پیوسته پیشرفت حاصل نموده است . یکی از شاهکارهای زمان پیری او صورتی است از طعماسب میرزا شاهزاده جوان و هنر پرور صفوی که در بوستانی بر فراز درختی پر شکوفه نشسته است و امروز در موزه لوور نگاهداری میشود . سبک مکتب بهزاد در تبریز از شاهزادگان و بزرگگان همزمان شاه طعماسب تصاویر ساخته شده است که کم و بیش مورد بررسی قرار گرفته و نمونه آنها امروز کمیاب نیست . گذشته از نقاشان قرن دهم هجری شاهزادگان صفوی نیز شبیه سازی رغبت نموده اند از آنجمله ابراهیم میرزا بوده که تصویر قاسم علی نقاش را ساخته و در نمایش جزئیات چهره او دقت زیاد نموده است (کتابخانه ملی ملک در تهران)

در مکتب اصفهان نیز شبیه سازی متداول بوده و بهمان سبک خاص رضای عباسی چندین تصویر ساخته شده است که چهره آنها بطرز پرداز و در بیکر شان خلوط هلالی قابل ملاحظه میباشد . رضای عباسی خود شبیه استاد محمد علی مذهب شیرازی را که بنا بنوشته روی آن از هند باصفهان آمده بوده همین سبک ترسیم نموده و پیشی بزرگ و شکم پیش آمده او بر تصویر واقعی استاد گواهی میکند .

یکی از شاگردان رضای عباسی بنام معین معسور پیش از دیگران در شبیه سازی دست داشته و در تصویر سبک از استاد خویش باقی گذارده متهای مهارت را در بیان حالت روحی آن نقاش بکار برده است این شاهکار شبیه سازی امروز در مجموعه پاریس واتسن در امریکا میباشد .

در نهضت دوران زندیه که آرا باید بمنزله اساس سبک نقاشی ایران در عصر جدید شناخت در شیراز سبک تزئینی نقاشی ملی ما را استادان زبردست کشور با ذوق اروپائی و توجه بطبیعت توأم کرده و بهمان سبک پرداز در صدد بیان شباهت ظاهری بر آمده اند .

بهترین نمونه این دوران نهضت همان شبیه لطفعلیخان زند است که بدست استاد بهرام شیرازی ساخته شد و شاهزاده زند را سوار بر اسب نشان میدهد . دور

حرکات عضلات چهره و چین و خم بشره ریش سفید و چشمان تشک و زیرحالت فرسودگی و رنجوری او را نمایان ساخته است. طرز نگاه و بینی دراز و لبان بی جانش خصائص فطری و بی اعتنائی و خودپرستی او را محسوس میسازد این تصویر بی گفتگو یکی از شاهکارهای فن شبیه سازی در ایران محسوب شده و سازنده آن کمتر باین وضوح نکات دقیق معنوی چهره را بیان کرده است.

شبیه ناصرالدین شاه را نیز نقاش باشی بارها نموده ولی هیچیک بخوبی تصویری که با آب رنگ در سال ۱۲۷۲ از روی او ساخته شده و امروز در مجموعه نجم آبادی در تهران ملاحظه میشود حالت درونی شاه را بیان نمیکند پادشاه مقتدر ایران در کمال وقار بر روی سندی نشسته و از روی خودپرستی یکدست خود را بکمر زده و دست دیگر را بر روی زانو تکیه داده است چشمان فراخ و سیل درشت و دهان کوچک او بر کمال فراست ذاتی و حالت جوانی و خوش گذرانی شاه گواهی میدهند.

دیگر از شاهکارهای نقاشی شبیه عباسقلیخان معتمد الدوله میباشد که در سال ۱۲۷۳ بپایان رسیده است این شبیه نیز امروز در تهران مشاهده شده و برآستی در نمایش جزئیات چهره آن چیزی فروگذار نشده است. ریش انبوه و حلقه های زلف بر کشته که خطوط اصلی چهره معتمد الدوله را تشکیل میداده همه در نهایت مهارت ادا شده است. اهمیت نقاشی در تاریخ هنرهای زیبای ایران بیشتر بواسطه ترکیب سبک نقاشی اروپائی با ذوق ایرانی و با عبارت دیگر تکمیل فن شبیه سازی است که بدست او از

قید زینت خلاصی یافته و یکباره بتقلید طبیعت و بیان احساسات درونی نایل آمده است کارهای نقاشی ذوق شبیه سازی را در کشور اقیانوس داد و در دوران سلطنت ناصرالدین شاه در سراسر نقاط ایران رواج کامل یافته است خاصه کشف عکاسی نیز سبب پیشرفت آن شده و از آن زمان نقاشی از روی عکس و با رنگ آمیزی روی خود عکس متداول گردیده و بهترین نمونه این سبک همان شبیه صاحب دیوان فارس است که بدست آقا محمد حسین شیرازی در سال ۱۳۰۳ بانمام رسیده و در نمایش ریش و رنگ آمیزی چهره آن نهایت استادی بکار برده شده است.

صورت صاحب دیوان فارس بامضای آقا محمد حسین شیرازی ۱۳۰۳

ابوالحسن غفاری کلشالی نقاش باشی مشهور بصنیع الملک یکی از استادان عالیقدر این عصر بوده که در شبیه سازی مانند او در تاریخ نقاشی کشور دیده نشده است.

کارهای غفاری در تهران خوشبختانه کمیاب نیست و رو بهمرفته با دقت کامل ساخته شده اند. یکی از آنها شبیه حاجی میرزا افسی است که بیکر سالخورده خود را در زیر قبای تیرمه و جبهه کشادی پنهان کرده و بیکدست عسای وزارت و بدست دیگر نامه گرفته است.

